

УДК 340.11:32
DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2019-4.10>

Назаренко О.А.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії права та держави
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8496-9940

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА: ЗАГАЛЬНИЙ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ОПИС

POLITICAL SYSTEM OF SOCIETY: GENERAL THEORETICAL-LEGAL DESCRIPTION

У статті подано теоретико-правовий опис політичної системи суспільства, обговорюються різні наукові підходи до його розуміння. Зокрема, вона подається як масштабне явище, яке консолідує значну кількість політичних суб'єктів, здійснюється на основі правових та політичних норм, дбає про демократичний характер правлячої влади та пріоритет прав людини і свободи.

Основні ознаки: здатність впливати на політичне життя суспільства, суспільний характер відносин, правові рамки діяльності політичних відносин, наявність законної політичної влади, правова самодостатність, зв'язок із мораллю, культура та ідеологія, організація відносин усіх структурних елементів системи між собою.

Звертається увага на структуру політичної системи суспільства, яка включає такі компоненти: інституціональні – держава, політичні партії, громадські організації, місцеве самоврядування, нормативно-правові та політичні норми, функціональні – політичні відносини, політичний режим, політичний процес тощо, політична діяльність, ідейно-правова та політична культура, комунікативні – взаємозв'язок між усіма компонентами. Розкрито перелік особливостей, які мають масштабний характер та мають практичне значення для реалізації соціальних завдань. Особливо для політиків, які в межах своєї компетенції реалізують відповідні ідеї та цілі.

Він відображає наукову та практичну важливість політичної системи суспільства, яка представляє не лише теоретичний та правовий, а і практичний інтерес.

Теоретико-правовий опис політичної системи містить концептуальний, пояснювальний та узагальнений характер, який, у свою чергу, стає необхідним та корисним у повсякденному житті суспільства. Політична система демонструє поєднання наукового та практичного інтересу та важливості, які мають гармонійно доповнювати та збагачувати один одного.

Ключові слова: держава, громадянське суспільство, політична система суспільства, риси політичної системи суспільства, структура політичної системи суспільства, функції політичної системи суспільства.

The article provides a theoretical and legal description of the political system of society, discusses various scientific approaches to its understanding. In particular, it is presented as a large-scale phenomenon, which consolidates a significant number of political subjects, is carried out on the basis of legal and political norms, takes care of the democratic nature of the ruling power and the priority of human rights and freedoms.

The list of main features such as: the ability to influence the political life of society, the public nature of relations, the legal framework of the activities of political relations, the presence of legitimate political power, legal self-sufficiency, the relationship with morality, culture and ideology, the organization of relations of all structural elements of the system among themselves.

Attention is drawn to the structure of the political system of society, which includes the following components: institutional – state, political parties, public organizations, local government, normative – legal and political norms, functional – political relations, political regime, political process, political activity, ideological – legal and political culture, communicative – the relationship between all components. A list of features that are of a large-scale nature and practical importance for the realization of social tasks is revealed. Particularly for policy makers who, within their competence, implement relevant ideas and goals.

It reflects the scientific and practical importance of the political system of society, which represents not only theoretical and legal, but also practical interest.

Because the theoretical and legal description of the political system contains a conceptual, explanatory and generalized character, which in turn becomes necessary and useful in the daily life of society. The political system demonstrates a combination of scientific and practical interest and importance that must complement and enrich each other in a harmonious way.

Key words: state, civil society, political system of society, features of political system of society, structure of political system of society, functions of political system of society.

Незважаючи на помітні зміни в тенденціях соціального розвитку, ще й досі залишається актуальним теоретико-правове дослідження політичної системи суспільства, яке продовжує набирати дедалі більшої популярності серед сучасних вчених-правників. Оскільки саме політична система суспільства містить у собі необхідні суб'єкти політики, на яких покладений обов'язок забезпечувати стабільний порядок функціонування громадського життя. Держава, політичні партії, громадські організації, різні за інтересами рухи, органи місцевого самоврядування покликані реалізовувати свою діяльність на правових засадах, тобто у відповідності до положень, передбачених законодавством. Характер політичної системи суспільства має виховуватись на підставі дійсної поваги до принципів верховенства права та закону, рівності, справедливості, гласності та добросовісності. Нормативні засади функціонування політичної системи суспільства повинні врегульовувати особливості втілення відповідних норм права в життя таким чином, щоб не порушувались права та інтереси згаданих вище суб'єктів. Проте варто пам'ятати про те, що політична система суспільства займає собою надзвичайно об'ємну ланку в теорії держави та права. Саме тому необхідно більш детально зупинитись на загальних теоретико-правових характеристиках, присвячених розгляду даної теми.

Метою статті є здійснення теоретико-правового опису політичної системи суспільства, зокрема аналіз різноманітних підходів до її поняття, основних рис. Слід звернути увагу на структуру та перелік функцій, а також відобразити науково-практичну значимість.

Постановка проблеми. У сучасній юридичній літературі продовжуються наукові дискусії щодо проблематики всебічного, вичерпного та уніфікованого погляду на різні теоретико-правові аспекти, пов'язані з розумінням феномену політичної системи суспільства, оскільки вона представляє собою не тільки теоретичну, але й практичну важливу соціальну цінність, а її загальний теоретико-правовий опис становить окрему вагому значимість та потребує додаткової уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Традиційно актуальні питання, які пов'язуються з політичною системою суспільства, у юридичній науці вивчаються теоретиками права, а також представниками галузевих юридичних та інших наук. Так, зокрема, серед дослідників можна виокремити таких, як: О.С. Блінов, О.М. Башіріна, М.М. Бондар, К.Г. Волинка, В.С. Журавський, О.А. Назаренко, В.С. Сілаєв та багатьох інших. Саме тому з огляду на підготовлені раніше наукові праці, які присвячуються проблематиці теми політичної системи суспільства, існують об'єктивні підстави зазначити про те, що й досі у юридичній доктрині продовжуються диспути щодо потреби

її подальшого вивчення, чим і пояснюється вибір тематики даної статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі можна зустріти достатню кількість наукових підходів до розуміння політичної системи суспільства, які намагаються розкрити її доктринальне та практичне значення. Так, досить часто під час розгляду політичної системи можливо ознайомитись із позиціями стосовно пріоритетності держави як суб'єкта політики, який в силу своєї владної компетенції посідає в ній чільне місце. Проте варто зазначити, що навіть така її владна риса не зможе виокремити державу в один єдиний суб'єкт, адже поряд із нею функціонує ще й громадянське суспільство. Кожен із його політичних суб'єктів має власне функціональне призначення та реалізовує відповідні інтереси. З огляду на це необхідно підтримати думку О.С. Блінова, який вважає, що майбутня держава повинна володіти такими обов'язковими якостями, які допоможуть забезпечити вільне функціонування громадянського суспільства й достатні темпи суспільного та науково-технічного прогресу; гарантувати високий рівень захищеності міжнародної спільноти перед обличчям глобальних загроз й ефективного вирішення масштабних задач, які стоять перед людською цивілізацією [1, с. 22]. Сама по собі держава – це політико-територіальна, суверенна організація влади суспільства, яка забезпечує та узгоджує інтереси населення шляхом встановлення загальнообов'язкових правил поведінки за участі правового примусу та спеціальних органів управління, виступає суб'єктом міжнародно-правових відносин та вирішує загальносуспільні справи [10, с. 12]. У зв'язку із чим О.М. Башіріна під сутністю держави пропонує розуміти забезпечення за допомогою апарату політичної влади цілісного суспільства і його належного функціонування в обстановці, коли суспільство існує як суверенний, самостійний організм, у якому закріплюється демократія (свобода особистості та народовладдя) [2, с. 454]. Таким чином, можна побачити, що держава посідає особливе місце в політичній системі суспільства, будучи покликаною надійним чином підтримувати на засадах права громадський порядок та сприяти створенню, розвитку та вдосконаленню громадянського суспільства. Оскільки функціонування різних політичних партій, громадських організацій та місцевого самоврядування сприяє встановленню і зміцненню демократії, яка є суспільно значимим явищем.

Щодо власне самого визначення політичної системи суспільства, то, на думку А. Коваленко, політична система – це представлений чи виражений в суспільних організаціях та державних органах сукупний зв'язок волевих суспільних відносин, що утворюються у сфері політичної влади [6, с. 34]. М.М. Бондар вважає, що політична система – це універсальна керівна система класового суспільства, компоненти якої пов'язані політичними відносинами і яка, в кінцевому результаті, регулює виробництво та розподіл соціальних благ на основі використання

потужними соціальними спільнотами державної влади [3, с. 61]. Поряд із цим В.С. Журавський зазначає, що політична система суспільства представляє собою підсистему чи компонент більш загальної соціальної системи, як суспільство, якому притаманні також неополітичні та недержавні чинники, крім політичних, державно-правових інститутів [5, с. 8]. К.Г. Волинка пропонує розглядати політичну систему як таку, що поєднує політичні інститути та організації, а також містить політичні відносини, норми, принципи, традиції, політичну діяльність, засоби масової інформації, політичну культуру і свідомість в їх взаємодії, що спрямовані на реалізацію політичної влади і змагаються за можливість її здійснення тільки в межах права і через державу [4, с. 23]. Також О.А. Назаренко пропонує бачити політичну систему суспільства цілісно організованою та впорядкованою сукупністю суб'єктів політики, які покликані здійснювати свою діяльність на нормативно-правовій основі, сприяти утвердженню легітимності політичної влади, а також сприяти забезпеченню соціальних і духовних гарантій розвитку людини та громадянина для уникнення несприятливих наслідків, що можуть зашкодити їх життєдіяльності [7, с. 7]. Таким чином, можна помітити, що кожен із вищевисвітлених підходів відображає різне бачення політичної системи суспільства, яка представляється масштабним явищем, що закріплює в собі значну кількість політичних суб'єктів, здійснюється на засадах правових та політичних норм, дбає про демократичний характер пануючої влади та пріоритет прав та свобод людини.

Крім цього, як зазначає М.М. Бондар, серед основних рис політичної системи, які відрізняють її від інших систем суспільства, можна виокремити такі: 1) вона є універсальною за об'ємом даного суспільства своїм впливом, який розповсюджується на всіх його членів; 2) вона претендує на кінцевий контроль над застосуванням фізичного примусу; 3) її право виносити обов'язкове рішення приймається в якості легітимного; 4) її рішення є авторитетно-владними, які несуть у собі силу легітимності і суттєву вірогідність того, що їм будуть підкорятися [3, с. 60]. Натомість О.А. Назаренко виділяє такі основні риси політичної системи суспільства, як: можливість впливати на політичне життя суспільства, що реалізується завдяки функціонуванню політичних інститутів; публічний характер відносин, який відображається в роботі суб'єктів політики; нормативно-правова основа діяльності суб'єктів політичних відносин та здійснення контролю за її відповідністю політичним прагненням народу; наявність легітимної політичної влади, яка робить її самостійною та незалежною від інших соціальних систем; юридична самодостатність, що заснована на численній кількості правових джерел, які створені з метою досягнення поставлених політичних цілей; міцність взаємозв'язку з такими важливими соціальними явищами, як мораль, ідеологія та культура; організованість взаємовідносин всіх структурних еле-

ментів системи між собою [7, с. 7]. Будучи таким масштабним явищем, політична система суспільства характеризується значною кількістю властивих для неї рис, які більш розширено відображаються в останньому підході.

Здійснення теоретико-правового опису політичної системи суспільства не може бути реалізованим повністю без розкриття її структури. Так, традиційно в науковій літературі структуру політичної системи розкривають через п'ять блоків: 1) інституційний (державна, політичні партії, різні громадські організації, рухи, профспілки, органи місцевого самоврядування); 2) нормативний (сукупність правових та політичних норм); 3) функціональний (політичні відносини, політичний режим, політична діяльність та політичний процес); 4) ідеологічний (політична та правова культура); 5) комунікативний, який передбачає взаємозв'язки між всіма елементами. У науковій літературі зустрічаються положення, щодо яких структуру політичної системи суспільства необхідно розглядати більшою мірою через інституційну складову частину. Її суб'єкти засновують діяльність на нормативній системі, до якої входять правові норми (конституція, законодавчі акти про політичні партії, суспільні організації та рухи, свободу совісті, свободу засобів масової інформації, і т.д.), норми самих організацій, що входять до складу політичної системи, норми моралі та релігійні норми. Безперечно, що серед всіх цих норм центральне місце належить правовим нормам, які можна справедливо вважати вихідною засадою для функціонування [8, с. 13].

Поряд із цим комплексний загальний стан елементів політичної системи суспільства відображається у її комунікативній складовій частині, яка пов'язує всіх між собою. Виходячи із чого, В.С. Сілаєв зазначає, що до елементів комунікативної підсистеми відносяться такі ознаки влади, як її відкритість, здатність вступати в діалог, прагнення до порозуміння, реагування на актуальні вимоги різноманітних груп, обміну інформацією із суспільством. Усі підсистеми політичної системи взаємопов'язані. Взаємодіючи один з одним, вони забезпечують життєздатність політичної системи, сприяють ефективній реалізації її функцій в суспільстві. Політична система передбачає наявність не тільки системи відносин, але й структур, на основі яких розгортається багатоманітність політичних відносин [9, с. 18]. Як можна побачити, структура політичної системи суспільства представляє собою потужну кількість складових компонентів, де кожен блок наповнений своїми характерними одиницями, які представляють собою особливе значення. Так, починаючи від інституційної підсистеми і завершуючи комунікативною, висвітлюється комплексне наповнення її елементами, які у своїй єдності забезпечують функціонування політичної системи суспільства.

Відносно функцій політичної системи суспільства в науковій літературі існує таке бачення їх переліку. Як зазначає М.М. Бондар, функції політичної системи в загальному вигляді проявляються

в такому: 1) виділення цілей та завдань суспільства; 2) розроблення програм його життєдіяльності у відповідності з інтересами керуючих верств населення; 3) мобілізація ресурсів суспільства у відповідності з даними інтересами; 4) інтеграція всіх елементів суспільства навколо загальних соціальних політичних цілей та цінностей; 5) розподіл цінностей в суспільстві у відповідності з інтересами пануючих, правлячих класів та верств [3, с. 61]. Під час висвітлення функцій політичної системи суспільства необхідно підтримати позицію науковців щодо двостороннього розмежування функцій на загальні та особливі (В.С. Журавський). Оскільки перші спрямовані на досягнення прогресу у сфері політичного розвитку (демократичний характер влади, розширення культурної, духовної, ментальної сфер життєдіяльності суспільства, а також його освітня збагаченість, налагодженість відносин на міжнародному рівні), тобто мають більш узагальнене призначення, а особливі (або спеціальні) зосереджують увагу безпосередньо на роботі таких суб'єктів політики, як держава, політичні партії, різноманітні громадські організації, місцеве самоврядування, профспілки, що мають визначене коло своєї діяльності [7, с. 7]. Функції політичної системи суспільства мають масштабний характер та практичне значення для реалізації соціальних завдань. Зокрема, що стосується суб'єктів політики, які в межах своєї компетенції втілюють у життя відповідні ідеї та поставлені цілі.

Політична система суспільства представляє собою не тільки теоретико-правову, але й практичну зацікавленість. Оскільки теоретико-правовий опис політичної системи містить понятійний, роз'яснюючий та узагальнений характер, який, у свою чергу, стає потрібним та корисним у повсякденному житті суспільства. Сама по собі політична система демонструє поєднання науково-практичного інтересу та значимості для буденності соціального життя, що повинні гармонійним чином доповнювати та збагачувати один одного.

Таким чином, необхідно підвести підсумки вищевисвітлених положень, які полягають у тому,

що теоретико-правовий опис політичної системи суспільства має актуальне значення та потребує подальших досліджень та опрацювань, оскільки вона зачіпає питання, пов'язані з діяльністю таких політичних суб'єктів, як держава, громадські об'єднання, політичні партії, профспілки, різні рухи та органи місцевого самоврядування, які є безпосередніми учасниками реалізації повсякденного суспільного-політичного життя. Діяльність політичної системи засновується на нормативно-правовій основі та за участі політичних норм, які врегульовують діяльність своїх суб'єктів. Беремо до уваги той факт, що вона спрямовує свою увагу також на встановлення та забезпечення легальної державної влади, яка буде сприяти демократичному характеру функціонування суспільного життя. Адже основне призначення політичної системи – побудувати у своїх межах рівноцінний баланс між усіма суб'єктами політики. Перш за все справедливе ставлення держави, яка представляє собою уособлення влади та політичних партій, які мають порівняно з усіма іншими учасниками політичного життя активну зацікавленість в її досягненні. Сучасне громадянське суспільство та держава повинні дбати про такі важливі, пріоритетні для сучасного світу цінності, як права та свободи людини, її життя та здоров'я, повага до честі та гідності, можливість брати активну участь у громадському житті та висловлювати свою позицію. Сьогодні проголошені для політичної системи демократичні засади розвитку повинні не тільки спиратися на теоретико-правовий опис її діяльності, який здійснюється лише з позиції науки, але й бути фактично підкріплені практичною значимістю. Адже діяльність політичних суб'єктів реалізуються безпосередньо в реаліях повсякденного життя, а тому має бути належним чином захищеною від правопорушень та зловживань будь-якого характеру. Політична система, функціонуючи на засадах права, має створювати сприятливі умови для повноцінного життя та розвитку людини та громадянина на всіх часових етапах суспільного існування.

Список використаних джерел:

1. Блинов А. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка : монография. Москва : МАКС Пресс, 2003. 150 с.
2. Баширина Е. Н. Место государства в политической системе. *Вестник Башкирского университета*. Уфа, 2010. Т. 15. № 2. С. 451–454.
3. Бондарь Н.Н. Политическая система: понятие, сущность, структура, функции. *Общество и право*. Краснодар, 2012. № 5(42). С. 59–61.
4. Волиника К.Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
5. Журавський В.С. Політична система України : проблеми становлення і розвитку (правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2000. 19 с.
6. Коваленко А.И. Общая теория государства и права. Москва : ТЕИС, 1996. 115 с.
7. Назаренко О.А. Теоретико-правові основи політичної системи суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 20 с.
8. Основы знаний о государстве и праве / за ред. Б. Пугинский. Москва : Инфра-Норма. 1997. 208 с.
9. Силаев В.С. Структурные элементы политической системы общества (методологический анализ). *Вестник Челябинского государственного университета*. Челябинск, 2007. № 12(90). С. 17–21.
10. Теорія держави та права : навчальний посібник / за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 116 с.